

Teaching of the twelve apostles

DIE
LEHRE DER ZWÖLF APOSTEL

NEBST

UNTERSUCHUNGEN ZUR ÄLTESTEN GESCHICHTE
DER KIRCHENVERFASSUNG UND DES KIRCHENRECHTS

VON

ADOLF HARNACK. 1851-

AN H A N G:

EIN ÜBERSEHENES FRAGMENT DER *ΔΙΑΧΗ* IN ALTER
LATEINISCHER ÜBERSETZUNG

MITGETHEILT VON

OSCAR v. GEBHARDT.

LEIPZIG

J. C. HINRICHS'SCHE BUCHHANDLUNG

1884.

er schöpfte, in dem Sprengel standen, in welchem er lebte, resp. ob sie daselbst überhaupt bekannt und geschätzt waren. Wir müßten, ausser manchem Anderen, die Mittel kennen, durch welche eine Schrift wie die ap. KO. in Kurs gesetzt worden ist und Anerkennung gefunden hat. Alles das ist uns hier wie in ähnlichen Fällen verborgen, und so vermögen wir lediglich gewisse Facta zu constatiren und quellenkritische Resultate zu gewinnen; aber eine lebendige Anschauung der Dinge vermögen wir uns nicht zu erwerben, da jene „apokryphen“ Schriftstücke ohne eine sie begleitende Tradition auf uns gekommen sind⁴⁴).

44) Der im Folgenden gegebene Text der *Κανόνες* ist von mir recensirt. Mit W bezeichne ich einige Conjecturen, die von Willamowitz-Moellendorff (Hermes X 1875 S. 341 f.) publicirt hat, jedoch sind nur solche angeführt, die ich für gelungen erachtet habe. Nicht verzeichnet sind die durch den Syrer bestätigten Conjecturen.

Κανόνες ἐκκλησιαστικοὶ τῶν ἁγίων ἀποστόλων.

Χαίρετε, υἱοὶ καὶ θυγατέρες, ἐν ὀνόματι κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἰωάννης καὶ Ματθαῖος καὶ Πέτρος καὶ Ἀνδρέας καὶ Φίλιππος καὶ Σίμων καὶ Ἰακώβος καὶ Ναθαναὴλ καὶ Θωμᾶς καὶ Κηθᾶς καὶ Βαρθολομαῖος καὶ Ἰούδας Ἰακώβου.

1. *Κατὰ κέλευσιν τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ σωτῆρος συναθροισθέντων ἡμῶν, καθὼς διέταξεν πρὸ τοῦ· Μέλλετε κληροῦσθαι τὰς ἐπαρχίας, καταλογίσασθαι τόπων ἀριθμούς, ἐπισκόπων ἀξίας, πρεσβυτέρων ἑδρας, διακόνων παρε-*

Inscr. Vindob. (praemittens: *Αἱ διαταγαὶ αἱ διὰ Κλήμεντος καὶ*), *Ἐπιτομὴ δρων τῶν ἁγίων ἀποστόλων καθολικῆς παραδόσεως* Ottob., *Ἐκ τῶν διατάξεων τῶν ἁγίων ἀποστόλων* Mosq., *Isti (sunt) canones patrum apostolorum quos constituerunt ad ordinandam ecclesiam christianam Aeth., Doctrina apostolorum, qua verba illa continentur, quae singuli apostoli locuti sunt Syr. (cf. Lagarde, Reliq. jur. gr. praef. p. XVII).*

1—S. 226, 10 c. Vind., Theb., Aeth., om. Ottob. Mosq. Syr. — 2. *Dixerunt Johannes et Matthaeus etc.* Aeth. — 4. *Ἰούδας Ἰακώβου* Vind., et *Judas et Jacobus fratres domini* Aeth. — 6. *διέταξεν* Vind., *praecipit nobis et dixit* Aeth. — 6. *Μέλλεται* Vind. — 7. *ἐκ ἀρχαίας* Vind. — 7. *καταλογίσασθαι* Vind.

Zu χαίρετε κτλ. s. Barn. 1. 1.

δρείας, ἀναγνωστῶν νουνεχίας, χηρῶν ἀνεγκλησίας καὶ ὅσα δέοι πρὸς θεμελίωσιν ἐκκλησίας, ἵνα τύπον τῶν ἐπουρανίων εἰδότες φυλάσσονται ἀπὸ παντὸς ἀστοχήματος, εἰδότες ὅτι λόγον ὑπέξουσιν ἐν τῇ μεγάλῃ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως περὶ ὧν ἀκούσαντες οὐκ ἐφύλαξαν — καὶ ἐκέλευσεν ἡμᾶς ἐκπέμφασθαι τοὺς λόγους εἰς ὅλην τὴν οἰκουμένην.

2. ἔδοξεν οὖν ἡμῖν πρὸς ὑπόμνησιν τῆς ἀδελφότητος καὶ νοουθεσίαν ἐκάστῳ ὡς ὁ κύριος ἀπεκάλυψε κατὰ τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ διὰ πνεύματος ἁγίου μνησθεῖσι λόγον ἐντείλασθαι ὑμῖν.

3. Ἰωάννης εἶπεν· ἄνδρες ἀδελφοί, εἰδότες ὅτι λόγον ὑπέξομεν περὶ τῶν διατεταγμένων ἡμῖν εἰς ἑνὸς πρόσωπον μὴ λαμβάνωμεν, ἀλλ' ἐάν τις δοκῇ τι ἀσύμφορον λέγειν, ἀντιλεγέσθω αὐτῷ. ἔδοξε δὲ πᾶσι πρῶτον Ἰωάννην εἰπεῖν.

4. Ἰωάννης εἶπεν· ὁδοὶ δύο εἰσὶ, μία τῆς ζωῆς καὶ μία τοῦ θανάτου, διαφορὰ δὲ πολλὴ μεταξὺ τῶν δύο ὁδῶν· ἡ μὲν οὖν ὁδὸς τῆς ζωῆς ἐστὶν αὕτη· πρῶτον· ἀγαπήσεις τὸν θεὸν τὸν ποιησάντά σε ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου καὶ δοξάσεις τὸν λυτρωσάμενόν σε ἐκ θανάτου, ἥτις ἐστὶν ἐντολὴ πρώτη. δευτέρον· ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς ἐαυτόν, ἥτις ἐστὶν ἐντολὴ δευτέρα, ἐν οἷς ὅλος ὁ νόμος κρέμαται καὶ οἱ προφῆται.

1. ἀνεκκλησίας Vind. — 3. φιλάσσονται Vind. — 8. νοουθεσίας Vind. — 9. τοῦ θεοῦ πατρὸς Memph. — 9. μνησθεῖς Vind. — 11—14 c. Vind., Theb., Aeth., Syr., om. Ottob., Mosq. — 12. ὑπέξομεν Vind. — 12. εἰς W, εἰς Vind. — 13. τι ἀσύμφορον λέγειν Theb., Aeth., Syr., συμφέρον ἀντιλέγειν Vind. — 15. Ἰωάννης εἶπεν om. Mosq. — 16. διαφορὰ δὲ πολλὴ μεταξὺ τῶν δύο ὁδῶν Vindob., Syr., Διδ., καὶ διαφορὰ πολλὴ τῶν δύο Ottob., in istos duos locos (fit omnis) separatio Aeth., om. Mosq. — 16 sq. ἡ μὲν οὖν ὁδὸς τῆς ζωῆς Διδ., ἡ οὖν τῆς ζωῆς Ottob., καὶ ἡ μὲν τῆς ζωῆς Mosq., ἡ μὲν γὰρ ὁδὸς τῆς ζωῆς Vind. — 17. ἐστὶν αὕτη Vindob., Ottob., Διδ., αὕτη ἐστὶν Mosq. — 17. ἀγαπήσεις Vind. (Mosq. habet: πρῶτον πάντων ἀγαπήσεις, τέκνον, τὸν θεὸν σου omitens τὸν ποιησάντά σε). — 18. δοξάσεις Vind., δοξάσεις αὐτόν Mosq. (Ottob. om. καὶ δοξάσεις usque ad ἐντολὴ πρώτη). — 19. ἥτις Vind., ὃ Mosq. — 19. δεύτερον Ottob., Διδ., δευτέρα Vind., Syr. (add. δέ), Mosq. (add. δὲ ἐντολὴ ἐστίν). — 20. ἀγαπήσεις Vind. — 20 sq. ἥτις ἐστὶν ἐντολὴ δευτέρα Vind., Ottob., Syr., om. Mosq., Aeth. (Διδ.). — 21. ἐν ταύταις οὖν ταῖς δυοῖ ἐντολαῖς ὅλος ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται κρέμονται Mosq.

C. 4. S. Διδ. I, 1. 2. Die Worte καὶ δοξάσεις τὸν λυτρωσάμενόν σε ἐκ θανάτου stammen aus Barnab. 19, 2; ferner sind Zusätze aus Mt. 22, 37—40.

5. *Ματθαῖος* εἶπεν· πάντα ὅσα ἄν μὴ θέλῃς σοι γίνεσθαι, μηδὲ σὺ ἄλλω ποιήσης. τούτων δὲ τῶν λόγων τὴν διδασχὴν εἰπέ, ἀδελφὲ Πέτρο.

6. *Πέτρος* εἶπεν· οὐ φονεύσεις, οὐ μοιχεύσεις, οὐ πορνεύσεις, οὐ παιδοφθορήσεις, οὐ κλέψεις, οὐ μαγεύσεις, οὐ φαρμακεύσεις, οὐ φονεύσεις τέκνον ἐν φθορᾷ οὐδὲ γεννηθὲν ἀποκτενεῖς, οὐκ ἐπιθυμήσεις τὰ τοῦ πλησίον· οὐκ ἐπιορκήσεις, οὐ ψευδομαρτυρήσεις, οὐ κακολογήσεις, οὐδὲ μνησικακήσεις, οὐκ ἔσῃ διγνώμος οὐδὲ διγλωσσός· παγίς γὰρ θανάτου ἐστὶν ἡ διγλωσσία. οὐκ ἔσται ὁ λόγος σου κενός, οὐδὲ ψευδής· οὐκ ἔσῃ πλεονέκτης οὐδὲ ἄρπαξ οὐδὲ ὑποκριτὴς οὐδὲ κακοήθης οὐδὲ ὑπερήφανος, οὐ λήψῃ βουλὴν πονηρὰν κατὰ τοῦ πλησίον σου· οὐ μισήσεις πάντα ἄνθρωπον, ἀλλ' οὓς μὲν ἐλέγξεις, οὓς δὲ ἐλείψεις, περὶ ὧν δὲ προσεῖξῃ, οὓς δὲ ἀγαπήσεις ὑπὲρ τὴν ψυχὴν σου.

1. πάντα usque ποιήσης Mosq. (cf. *Διδ.*), πάντα ὅσα μὴ θέλῃς σοι γίνεσθαι, σὺ μηδὲ ἄλλω ποιήσεις Vind., πᾶν ὃ μὴ θέλεις γίνεσθαι σοι, μηδὲ σὺ ἄλλω ποιήσεις, τοιτέστιν ὃ σὺ μισεῖς, ἄλλω μὴ ποιήσης Ottob. (hoc additam. etiam Syrus praebet). — 5 sq. οὐ παιδοφθορήσεις usque μαγεύσεις Mosq. (cf. *Διδ.*), omnia om. Vind., οὐ πορνεύσεις om. Aeth., οὐ κλέψεις om. Syr. (ponens οὐ φαρμ. ante οὐ μαγ.), pro οὐ μοιχ. usque παιδοφθορήσεις habet Ottob.: οὐ ποιήσεις ἀμαρτίαν τινὰ τῇ σαρκὶ σου. — 5. μαγεύσεις Ottob. (cf. *Διδ.*), μαγτεύσῃ Mosq., ne sis interpres prodigiorum neque sis astrologus neque sis incantator Aeth. — 6 sq. οὐ φονεύσεις usque ἀποκτενεῖς Vind., Mosq. (εἰς φθοράν), Syr., Aeth., om. Ottob. — 6. οὐδὲ Mosq. (cf. *Διδ.*), οὐ . Vind. — 6. ἀποκτείνεις Mosq., ἀποκτείνῃς Vind. — 7. οὐκ ἐπιθ. usque ἐπιορκήσεις Ottob., Mosq., Syr., Aeth. (sed male vertit: nullum hominem oderis), om. Vind. (Mosq. add.: ἀλλ' οὐδὲ ὁμώσεις ὅλως). — 8. Post κακολ. habet Mosq. τινά. — 8. μνησικακίσεις Vind. — 9 sq. παγίς usque κενός om. Ottob. — 10. ἔσται Vind. (cf. *Διδ.*), ἔστιν Mosq. — 10 sq. πλεονέκτης οὐδὲ om. Mosq. — 11. Pro ὑποκριτὴς offert Syrus προσωπολήπτης. — 11. κακοήθης Vind., οὐκ ἔσῃ κακοήθης Ottob. — 12. οὐ λήψῃ Syr. (cf. *Διδ.*), οὐδὲ λήψῃ Vind., Ottob., οὐ λάβῃς Mosq., οὐδὲ καλήσεις ῥήμα πονηρόν Memph. — 13. πάντα Vind., Ottob., οἰονόη ποτε Mosq. — 13 sq. τοὺς μὲν ἐλέγξεις πταλόντας, τοὺς δὲ . . . ὑπὲρ ἄλλων . . . τινὰς δὲ καὶ ὑπ. τ. ψυχ. σου ἀγαπ. Mosq., οὓς δὲ ἐλείψεις om. Ottob. (praemittens καὶ ante προσεῖξῃ et pergens καὶ ἀγαπ.).

C. 5. S. *Διδ.* I, 2b. Der Bearbeiter hat *Διδ.* I, 3—6 ausgelassen.

C. 6. S. *Διδ.* II, welches Cap. hier wörtlich abgeschrieben ist; der Bearbeiter hat nur Z. 10 nach ψευδής fortgelassen: ἀλλὰ μεμεστωμένος πράξει, und, wie der Verfasser des 7. Buchs der Constitutionen, κενός vor ψευδής gestellt; er hat ferner Z. 13 οὓς δὲ ἐλείψεις eingeschoben nach Jud. 22.

7. Ἀνδρέας εἶπεν· τέκνον μου, φεῦγε ἀπὸ παντὸς πονηροῦ καὶ ἀπὸ παντὸς ὁμοίου αὐτοῦ. μὴ γίνου ὄργιλος· ὀδηγεῖ γὰρ ἡ ὄργη πρὸς τὸν φόνον· ἔστι γὰρ δαιμόνιον ἀρρενικὸν ὁ θυμὸς. μὴ γίνου ζηλωτὴς μηδὲ ἐριστικὸς μηδὲ θυμώδης· ἐκ γὰρ τούτων φόνος γεννᾶται.

8. Φίλιππος εἶπεν· τέκνον μου, μὴ γίνου ἐπιθυμητής· ὀδηγεῖ γὰρ ἡ ἐπιθυμία πρὸς τὴν πορνείαν καὶ ἔλκει τοὺς ἀνθρώπους πρὸς ἑαυτήν. ἔστι γὰρ θηλυκὸν δαιμόνιον ἡ ἐπιθυμία, καὶ ὁ μὲν μετ' ὀργῆς, ὁ δὲ μετ' ἡδονῆς ἀπόλλοι τοὺς εἰσερχομένους εἰς αὐτήν. ὁδοὺ δὲ πονηροῦ πνεύματος ἁμαρτία ψυχῆς, καὶ ὅταν βραχέαν εἰσόδσιν σχῆ ἔν αὐτῷ, πλατύνει αὐτήν καὶ ἄγει ἐπὶ πάντα τὰ κακὰ τὴν ψυχὴν ἐκείνην καὶ οὐκ εἴα διαβλέψαι τὸν ἄνθρωπον καὶ ἰδεῖν τὴν ἀλίθειαν. ὁ θυμὸς ὑμῶν μέτρον ἔχεται καὶ ἐν βραχεῖ διαστήματι αὐτὸν ἠνιοχεῖτε καὶ ἀνακαρούετε, ἵνα μὴ ἐμβάλλῃ ὑμᾶς εἰς ἔργον πονηρὸν. θυμὸς γὰρ καὶ ἡδονὴ πονηρὰ ἐπὶ πολὺ παραμένοντα κατὰ ἐπίτασιν δαιμόνια γίνεται, καὶ ὅταν ἐπιτρέψῃ αὐτοῖς ὁ ἄνθρωπος,

1. τέκνον μου om. Ottob. — 1. πονηροῦ Vind., Mosq. (cf. *Id.*), κακοῦ Ottob. — 2. αὐτοῦ Vind., Ottob., αὐτῶν Mosq. — 3. τὸν Mosq. (cf. *Id.*), om. Vind., Ottob. — 3. ἔστι usque θυμὸς om. Mosq., pro ἀρρενικὸν Memph. πονηρὸν. — 4. Ottob. add. ὄργιλος μῆτε post μὴ γίνου. — 4. ζηλωτὴς Vind., Ottob. (cf. *Id.*), ζηλεύων Mosq. — 4. μὴ ἐρισ. Mosq. — 4. θυμώδης Mosq. (*Id.*: θυμικός), θυμαντικός Vind., μανικός Ottob. — 4. ἐκ γὰρ κτλ. Vindob. (*Id.*: ἐκ γὰρ τούτων ἀπάντων φόνου γεννῶνται), ἐκ γὰρ τούτων φόνος γίνεται Mosq., ὀδηγεῖ γὰρ ταῦτα πρὸς τὸν φόνον Ottob., φθόνος Memph. — 6 — p. 229, 2. Ottob. nil nisi Φίλιππος εἶπε· μὴ γίνου ἐπιθυμητής· ὀδηγεῖ γὰρ πρὸς τὴν πορνείαν praebet. — 6. μου Mosq. (cf. *Id.*), om. Vind. — 8 sq. ἔστι usque ὁ δὲ om. Mosq., θηλυκὸν om. Memph., ἡ ἐπιθυμία Syr., τῆς ἐπιθυμίας Vind. — 9. καὶ μετ' ἡδονῆς Mosq. — 10 sq. εἰσερχομένους εἰς αὐτήν Mosq., εἰς οἷς εἰσέρχεται Syr., εἰσερχομένους αὐτὰ Vind. — 11. ἐν αὐτῷ om. Mosq., ὡς ἐαυτῷ πλατ. Syr. — 11. ἐπὶ κλειῖον πλατύνει Mosq. — 13 sq. usque p. 229, 3 (ὁ θυμὸς usque ἀνθρώπου) om. Mosq. nil nisi ἐπιγελά δὲ τὸ πονηρὸν πνεῦμα τῷ ἀνθρώπῳ ἐκείνῳ καὶ εὑφραίνεται ἐπὶ τῇ ἀπολείᾳ αὐτοῦ praebens. — 14. αὐτὸν ἠνιοχεῖτε Lagarde coniec., ἠνιοχεῖται Vind. — 15. ἔργα πονηρὰ Syr. — 16. παραμένοντά τινα Syr. — 17. ἐπιτρέψῃ Syr., ἐπιστρέψῃ Vind.

C. 7. S. *Id.* III, 1, 2 fast wörtlich bis auf den eingeschobenen Satz.

C. 8. S. *Id.* III, 3* wörtlich; der Bearbeiter bestätigt die Reihenfolge der Verse, wie sie die Handschrift der *Id.* bietet (gegen Const. App. VII). Der lange Zusatz klingt an Barn. 2, 10; 4, 9 an.

οίδαίνουσιν ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ καὶ γίνονται μείζονες καὶ ἀπά-
γουσιν αὐτὸν εἰς ἔργα ἀδίκᾳ καὶ ἐπιγελοῦσιν αὐτῷ καὶ ἤδονται
ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ τοῦ ἀνθρώπου.

9. Σίμων εἶπεν· τέκνον, μὴ γίνου αἰσχρολόγος μηδὲ ὑψη-
λόφθαλμος· ἐκ γὰρ τούτων μοιχεία γεννᾶται. 5

10. Ἰάκωβος εἶπεν· τέκνον μου, μὴ γίνου οἰωνοσκόπος,
ἐπειδὴ ὀδηγεῖ εἰς τὴν εἰδωλολατρίαν, μηδὲ ἑκατοῦδος μηδὲ μα-
θηματικὸς μηδὲ περικαθαίρων μηδὲ θέλε αὐτὰ ἰδεῖν μηδὲ
ἀκούειν. ἐκ γὰρ τούτων ἀπάντων εἰδωλολατρίαι γεννῶνται.

11. Ναθαναὴλ εἶπεν· τέκνον, μὴ γίνου ψεύστης, ἐπειδὴ 10
ὀδηγεῖ τὸ ψεῦσμα ἐπὶ τὴν κλοπὴν, μηδὲ φιλάργυρος μηδὲ κενό-
δοξος. ἐκ γὰρ τούτων ἀπάντων κλοπαὶ γεννῶνται. τέκνον, μὴ
γίνου γόγγυσος, ἐπειδὴ ἄγει πρὸς τὴν βλασφημίαν, μηδὲ ἀθέ-
της μηδὲ πονηρόφρων. ἐκ γὰρ τούτων ἀπάντων βλασφημίαι
γεννῶνται. ἴσθι δὲ πραῦς, ἐπεὶ πραεῖς κληρονομήσουσι τὴν 15
βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. γίνου μακρόθυμος, ἐλεῆμων, εἰρηνο-

3. τοῦ ἀνθρώπου Syr., Mosq. (cf. supra), Aeth., τῶν ἀνθρώπων
Vind. — 5. μοιχεία γεννᾶται ego (cf. Διδ.), μοιχεῖαι γίνονται Vind.,
Ottob., γεννᾶται μοιχεία Mosq. — 6. μου Mosq. (cf. Διδ.), om. Vind., Ottob.
(omissa etiam voce τέκνον). — 7. εἰς Mosq., πρὸς Vind., Ottob. — 7. ὀδηγῶ
Vind. — 7. μαθητικὸς Mosq. — 8. περικαθαίρων Vind., Mosq. (cf. Διδ.), ἃ
ἔρει περικαθαίρων Ottob. — 8. αὐτὰ Ottob., Mosq., αἰπὰς Vind. — 8. ἰδεῖν
W, εἰδέναι Codd. gr. — 9. ἐκ γὰρ Vind., Ottob. (cf. Διδ.), καὶ γὰρ ἐκ Mosq.
— 9. εἰδωλολατρίαι γίνονται Mosq. — 10 usque ad p. 230, 6 desunt in Mosq.
— 11. μηδὲ (bis) coniec. Hilgf. (cf. Διδ.), μήτε codd. (cf. v. 13. 14). — 12. ἀπάν-
των Ottob. (cf. Διδ.), ἀπάντως Vind. — 12. Ἰούδας εἶπεν praemittit Aeth.
ante τέκνον, om. Vind., Ottob., Syr., Theb., Memph. (cf. supra p. 217 n. 30). —
13. γόγγυσος, μὴ θυμώδης, μὴ ἀθέτης Ottob. — 13. Post βλασφημίαν add.
Syrus ὁ γόγγυσμός. — 15. γίνονται Ottob. — 15. ἐπεὶ Vind. (cf. Διδ.),
ἐπειδὴ Pitra, Hilgf. — 15. κληρονομήσουσι Ottob. (cf. Διδ.), κληρονομοῦσι
Vind. — 16. τῶν οὐρανῶν Vind., τοῦ θεοῦ Ottob. (Memph. habet γῆν pro
τ. β. τ. οὐρ.).

C. 9. S. Διδ. III, 3^b fast wörtlich; der Bearbeiter bestätigt das „ὑψη-
λόφθαλμος“, welches die Handschrift der Διδ. bietet, gegen Const. App.
VII, 6: „ῥιψόφθαλμος“.

C. 10. S. Διδ. III, 4 wörtlich, nur dass statt „βλέπειν“ vielmehr „ἰδεῖν
μηδὲ ἀκούειν“ gesagt ist.

C. 11. S. Διδ. III, 5—10 nahezu wörtlich; statt „τὴν γῆν“ hat der
Bearbeiter Z. 15. 16 „τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν“. Ein starke Verkürzung
findet sich p. 230, 3; der Ottob. bietet hier allein den Text der Διδ.,
scheint aber nach derselben corrigirt zu sein.

ποιός, καθαρὸς τῇ καρδίᾳ ἀπὸ παντὸς κακοῦ, ἄκακος καὶ ἡσύ-
 χιος, ἀγαθὸς καὶ φυλάσσων καὶ τρέμων τοὺς λόγους οὗς ἤκου-
 σας· οὐχ ὑψώσεις σεαυτὸν οὐδὲ δώσεις τὴν ψυχὴν σου μετὰ
 ὑψηλῶν, ἀλλὰ μετὰ δικαίων καὶ ταπεινῶν ἀναστραφήσῃ. τὰ
 5 δὲ συμβαινόντά σοι ἐνεργήματα ὡς ἀγαθὰ προσδέξῃ, εἰδὼς ὅτι
 ἄτερ θεοῦ οὐδὲν γίνεται.

12. Θωμᾶς εἶπεν· τέκνον, τὸν λαλοῦντά σοι τὸν λόγον
 τοῦ θεοῦ καὶ παραϊτίον σοι γινόμενον τῆς ζωῆς καὶ δόντα σοι
 τὴν ἐν κυρίῳ σφραγίδα ἀγαπήσεις ὡς κόρην ὀφθαλμοῦ σου,
 10 μνησθήσῃ δὲ αὐτοῦ νύκτα καὶ ἡμέραν. τιμήσεις αὐτὸν ὡς τὸν
 κύριον· ὅθεν γὰρ ἡ κυριότης λαλεῖται, ἐκεῖ κύριός ἐστιν. ἐκζη-
 τήσεις δὲ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ καθ' ἡμέραν καὶ τοὺς λοιποὺς
 ἁγίους, ἵνα ἐπαναπαύσῃ τοῖς λόγοις αὐτῶν· κολλώμενος γὰρ
 ἁγίοις ἀγιασθήσῃ. τιμήσεις δὲ αὐτόν, καθ' ὃ δυνατός εἶ, ἐκ
 15 τοῦ ἰδρωτὸς σου καὶ ἐκ τοῦ πόνου τῶν χειρῶν σου. εἰ γὰρ
 ὁ κύριος δι' αὐτοῦ ἤξιωσέν σοι δοθῆναι πνευματικὴν τροφήν

1. ἀπὸ παντὸς κακοῦ om. Ottob. — 2. καὶ prius om. Syr. — 2. οὗς ἤκουσας Vind., Syr., Aeth. (cf. *Διδ.*), τοῦ θεοῦ Ottob. — 3 sq. δώσεις usque ὑψηλῶν Vind., Syr., Aeth., δώσεις τῇ ψυχῇ σου θράσος, οὐδὲ κολληθήσῃ τῇ ψυχῇ σου μετὰ ὑψηλῶν Ottob. (correctus ut videtur ex *Διδ.*). — 4. ἀναστραφήσῃ om. Ottob. — 5. σοι om. Syr. — 8 sq. καὶ usque σφραγίδα om. Mosq. — 9. κυρίῳ Vind., Ottob., χριστῷ Syr. — 9. σφραγίδα Vind., Ottob., Syr., annulum honoris Aeth. — 9. σου om. Mosq. — 10. μνησθητι Mosq. — 10. ἡμέραν καὶ νύκτα Mosq. — 10 sq. τιμήσεις usque λόγοις αὐτῶν om. Mosq. scribens nil nisi καὶ τῶν λοιπῶν δὲ ἁγίων. — 11. κύριον Vind., Ottob., θεόν Syr. — 11. κυριότης Vind., Syr., Aeth. (cf. *Διδ.*), Ἰησοῦς Χριστός Ottob. — 11 sq. καὶ ἐκζητήσεις καθ' ἐκάστην ἡμέραν τὰ πρόσωπα τῶν ἁγίων Ottob. — 13. ἐπαναπαυθῆς Ottob. — 13 sq. κολλώμενος usque ἀγιασθήσῃ Mosq., Syr., Aeth., Memph., κολλώμενος· ὡς ἅγιος γὰρ ἁγίοις ἀγιασθήσῃ (ἀγιασθήσεται Ottob.) Vind., Ottob. — 14. δὲ Mosq., Syr., om. Vind. — 14 sq. τιμήσεις usque χειρῶν σου om. Ottob. — 14. αὐτόν Vind., Syr., Aeth., αὐτοὺς Mosq. — 15 sq. εἰ γὰρ usque ἐσθλεῖ (231, 4) om. Mosq. — 15 sq. εἰ γὰρ κτλ. Vindob., Aeth., Syr., ὁ γὰρ κύριος ἤξιωσέ σε δι' αὐτοῦ δοθῆναι σοι πνευματικὴν τροφήν καὶ ζωὴν αἰώνιον Ottob. (cetera usque ἐσθλεῖ omittens). — 16. δοθεῖναι Vind.

C. 12. S. *Διδ.* IV, 1—2, aber mit grossen Zusätzen, von denen der eine (ἀγαπήσεις ὡς κόρην ὀφθαλμοῦ σου) aus Barn. 19, 9 genommen ist. Umgestaltet ist *Διδ.* IV, 2. Der Ausdruck (Z. 16 sq.) „πνευματικὴν bis αἰώνιον“ ist aus *Διδ.* X, 3, das folgende aus XIII, 1. 2 genommen und beweist mithin, dass dem Bearbeiter auch die 2. Hälfte der *Διδαχῆ* bekannt gewesen ist. Die Schlussworte stammen aus I Tim. 5, 18; I Cor. 9, 7. 9.

καὶ ποτὸν καὶ ζωὴν αἰώνιον, σὸ ὀφείλεις πολὺ μᾶλλον τὴν
φθαρτὴν καὶ πρόσκαιρον προσφέρειν τροφήν· ἄξιός γάρ ὁ ἐργά-
της τοῦ μισθοῦ αὐτοῦ, καὶ βούν ἄλωοντα οὐ φιμώσεις, καὶ οὐ-
δέεις φυτεύει ἀμπελῶνα καὶ ἐκ τοῦ καρποῦ αὐτοῦ οὐκ ἐσθίει.

13. Κηφᾶς εἶπει· οὐ ποιήσεις σχίσματα, εἰρηνεύσεις δὲ ⁵
μαχομένους. κρινεῖς δικαίως. οὐ λήψῃ πρόσωπον ἐλέγξαι
τινὰ ἐπὶ παραπτώματι. οὐ γὰρ ἰσχύει πλοῦτος παρὰ κυρίῳ·
οὐ γὰρ ἀξία προκρίνει οὐδὲ κάλλος ὠφελεῖ, ἀλλ' ἰσότης ἐστὶ
πάντων παρ' αὐτῷ. ἐν προσευχῇ σου μὴ διψυχῆσθαι πότερον ἔσται
ἢ οὐ· μὴ γίνῃς πρὸς μὲν τὸ λαβεῖν ἐπιτείνων τὰς χεῖρας, πρὸς ¹⁰
δὲ τὸ δοῦναι συσπῶν. ἐὰν ἔχῃς διὰ τῶν χειρῶν σου, ὄσσεις
λύτρωσιν τῶν ἁμαρτιῶν σου. οὐ διστάσεις δοῦναι οὐδὲ διδοῦς
γογγύσεις· γνώση γάρ, τίς ἐστὶν ὁ τοῦ μισθοῦ καλὸς ἀνταπο-
δότης. οὐκ ἀποστραφήσῃ ἐνδεόμενον, συγκοινωνήσεις δὲ πάντα

3. ἀλωῶντα Vind. — 5. Κηφᾶς Vind., Ottob., Syr., Aeth., Πέτρος Mosq.
— 5. ποιήσεις μὲν Syr. — 5. σχίσματα Vind., Syr., Aeth., σχίσμα Ottob.
(cf. Διδ.), συνάψαι τινὰ μάχην πρὸς ἕτερον Mosq. — 5. εἰρηνεύσεις Ottob.
— 6. καὶ κρινεῖς Syr. — 6. λέψει Vind. — 6. ἐλέγξαι Mosq., Vind., Syr. (cf
Διδ.), ἐλέγξας Ottob. — 6 sq. ἐλέγξαι τινὰ Mosq., Ottob., τινὰ ἐλέγξαι Vind.,
Syr. (add. ὄντα). — 7. ἐπὶ παραπτώματι Vind., Ottob., ἐν παραπτ. Mosq.,
Syr. — 7 sq. οὐ γὰρ usque ὠφελεῖ (v. 8) om. Ottob. — 7 sq. οὐ γὰρ usque
συσπῶν (v. 11) om. Mosq. — 7. οὐ γὰρ Vind., οὐδὲ Syr. — 8. ἀξία W.,
ἀξίας Vind. — 8 sq. ἰσότης γάρ ἐστὶ παρὰ θεῷ Ottob. — 9 sq. πότερον us-
que συσπῶν (v. 11) om. Ottob. — 9 sq. ἔσται γαί Syr. — 10. τὰς χεῖρας Vind.
(cf. Διδ.), τὴν χειρὰ σου Syr., Aeth. — 11. ἔχῃς Mosq., ἔχεις Vind., Ottob.:
ἐὰν ἔσται ἔχειν σε, ἀπὸ τῶν χειρῶν σου δὸς εἰς ἄφεισιν ἁμαρτιῶν σου.
— 11 sq. ὄσσεις (δώσης) λύτρωσιν Vind. (cf. Διδ.), δὸς εἰς λύτρον Mosq. —
12 sq. οὐ διστάσεις usque ἀνταποδότης (v. 13) om. Ottob. — 12. οὐδὲ
διστάσεις Syr. — 12. δοῦναι Mosq. (cf. Διδ.), διδόναι Vind. — 12. διδοῦς
Vind. (cf. Διδ.), δὸς Mosq., Syr. — 13. γογγύσης Vind. — 13. γνώση
usque ἀνταποδότης om. Mosq. — 13. τὸ τοῦ μισ. καλὸν ἀνταπόδομα Syr.
— 13. καλὸς om. Aeth. — 14. οὐκ Vind., Ottob. (cf. Διδ.), οὐδὲ Mosq. —
14. ἐνδεόμενον Ottob. — 14 sq. συγκοινων. usque θνητοῖς (232, 2) om.
Mosq., sed offert: λήψῃ γὰρ τὸν ἄξιον μισθὸν παρὰ τοῦ φιλανθρώπου

C. 13. S. Διδ. IV, 3—8 fast wörtlich mit einem kleinen Zusatz; der
Ottob. scheint wiederum nach Διδ. corrigirt. Dann verlässt der Bearbeiter
die Διδαχή und legt dem Bartholomäus Sätze aus Barn. 21, 2—4. 6 und
19, 11 (genau in der Fassung des Briefs) in den Mund. Im Ottob. aber
fehlen diese Worte und dafür steht Διδ. IV, 9—14 (mit Ausnahme von
v. 10. 11). Es ist beachtenswerth, dass Ottob. auch αἰτῶνς nach διδάξεις
bietet (IV, 9) und ἐν ἐκκλησίᾳ fortlässt (IV, 14); s. Const. App. VII, 12. 14.

τῷ ἀδελφῷ σου καὶ οὐκ ἐρεῖς ἴδια εἶναι· εἰ γὰρ ἐν τῷ ἀθανάτῳ κοινωνοὶ ἐστε. πόσῳ μᾶλλον ἐν τοῖς θνητοῖς.

14. Βαρθολομαῖος εἶπεν· ἐρωτῶμεν ὑμᾶς, ἀδελφοί, ὡς ἐτι καιρὸς ἐστί καὶ ἔχετε εἰς οὓς ἐργάζεσθε μεθ' ἑαυτῶν, μὴ ἔκλιπτε ἐν μηδενί, ἐξουσίαν ἐὰν ἔχητε. ἐγγὺς γὰρ ἡ ἡμέρα κυρίου, ἐν ᾗ συναπολείται πάντα σὺν τῷ πονηρῷ· ἤξει γὰρ ὁ κύριος καὶ ὁ μισθὸς αὐτοῦ. ἑαυτῶν γίνεσθε νομοθέται, ἑαυτῶν γίνεσθε σύμβουλοι ἀγαθοί, θεοδίδακτοι· φυλάξεις ἅπερ ἔλαβες μὴτε προσθεῖς μὴτε ὑφαιρῶν.

10 15. Πέτρος εἶπεν· ἀδελφοί, τὰ περὶ τῶν λοιπῶν νοθεσιῶν αἱ γραφαὶ διδάξουσιν, ἡμεῖς δὲ ἂ ἐκελευσθῆμεν διατάξομεν. πάντες εἶπαν· Πέτρος λεγέτω.

16. Πέτρος εἶπεν· ἐὰν ὀλιγανδρία ὑπάρχη καὶ μήπου πληθος τυγχάνῃ τῶν δυναμένων ψηφισασθαι περὶ ἐπισκόπου ἐν-

θεοῦ· ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. ἀμήν. — 231, 14. συγκοινωνήσεις δὲ πάντα Ottob. (cf. *Διδ.*), κοινωνήσεις δὲ ἀπάντων Vind. — 1. τῷ ἀδελφῷ Vind. (cf. *Διδ.*), τοῖς ἀδελφοῖς Ottob., cum egenis Aeth. — 1. τῷ ἀθανάτῳ Vind. (cf. *Διδ.*), τῷ θανάτῳ Ottob., τοῖς ἀθανάτοις Syr., Aeth. — 2. πόσον Vind. — 2. θνητοῖς Ottob. (cf. *Διδ.*), φθαρτοῖς Vind. — 3 sq. Caput hoc XIV. in Mosq. ante cap. XII. positum est, in Ottob. deest, sed ibi inveniuntur: Βαρθολομαῖος εἶπεν· οὐκ ἀρεῖς τὴν χειρὰ σου ἀπὸ τοῦ υἱοῦ σου, οὐδὲ ἀπὸ τῆς θνητρός σου, ἀλλ' ἀπὸ νεότητος διδάξεις αὐτοὺς τὸν φόβον τοῦ κυρίου. ἐξομολογήσῃ τὰ παραπτώματά σου· οὐκ ἐγκαταλείψῃ ἐντολὰς κυρίου· οὐ προσελεύσῃ ἐν προσεσχῇ σου ἐν συνειδήσει πονηρᾷ· μιμησαίς πᾶσαν ὑπόκρισιν καὶ πᾶν ὃ μὴ ἀρέσκει κυρίῳ· φυλάξῃ δὲ ἂ παρ- ἔλαβες, μὴτε προσθεῖς μὴτε ὑφαιρῶν. αὕτη ἐστὶν ἡ ὁδὸς τῆς ζωῆς. His respondit *Διδ.* IV, 9. 14^a. 13^a. 14^b. 12. 13^b. 14^c. — 5. ἐκλείπητε Mosq. — 5. ἐξουσίαν Mosq., ἐξοῖ ἐὰν Vind. — 6. συναπολύονται Mosq. — 7. αὐτοῦ Mosq. (cf. Barn.), αὐτοῦ μετ' αὐτοῦ Vind., Syr., Aeth. — 7. ἑαυτῶν γίνεσθε νομοθέται Syr., Aeth. (cf. Barn.), om. Mosq., Vind. — 8. ἀγαθῶν Mosq., om. Aeth. — 8. θεοδίδακτοι Mosq., Syr., Aeth. (cf. Barn.), διδασκτοὶ Vind. — 8. φυλάξεις κτλ. Vind., ἂ παρελάβετε, μὴτε προσθήσετε μὴτε ὑφέλετε ἀπ' αὐτῶν Mosq. — Co. XV—XXX desunt in Mosq., Ottob., Syr. — 13 sq. ὑπάρχει . . τυγχάνει Vind.

C. 16. Die Wahl des Bischofs liegt noch ganz in den Händen der Gemeinde. Zu den geforderten Qualitäten s. I Tim. 3, 2—7, Tit. 1, 7—9, welche Stellen zu Grunde liegen. Die Ehelosigkeit des Bischofs wird aber bereits von dem Verfasser gewünscht, indessen die Fortführung der Einehe gestattet (so hat der Äthiope richtig die Stelle erläutert). Bildung ist kein nothwendiges Requisit für den Bischof; auch solche, die des Lesens und Schreibens unkundig sind, können Bischöfe werden.

τὸς δεκαδύο ἀνδρῶν, εἰς τὰς πλησίον ἐκκλησίας, ὅπου τυγχάνει πεπηγυῖα, γραφέτωσαν, ὅπως ἐκεῖθεν ἐκλεκτοὶ τρεῖς ἄνδρες παραγενόμενοι δοκιμῇ δοκιμάσαντες τὸν ἄξιον ὄντα, εἰ τις φήμην καλὴν ἔχει ἀπὸ τῶν ἐθνῶν, εἰ ἀναμάρτητος ὑπάρχει, εἰ φιλόπτωχος, εἰ σώφρων, μὴ μέθυσος, μὴ πόρνος, μὴ πλεονέκτης ἢ λοιδόρος ἢ προσωπολήπτης καὶ τὰ τούτοις ὅμοια. καλὸν μὲν εἶναι ἀγύναιος, εἰ δὲ μὴ, ἀπὸ μιᾶς γυναϊκός· παιδείας μέτοχος, δυνάμενος τὰς γραφὰς ἐρμηνεύειν· εἰ δὲ ἀγράμματος, πραῶς ὑπάρχων, καὶ τῇ ἀγάπῃ εἰς πάντας περιουθενέτω, μὴ ποτε περὶ τινος ἐλεγχθεὶς ἐπίσκοπος ἀπὸ τῶν πολλῶν γενηθεῖη. 10

17. Ἰωάννης εἶπεν· ὁ κατασταθεὶς ἐπίσκοπος, εἰδὼς τὸ προσεχὲς καὶ φιλόθεον τῶν σὺν αὐτῷ, καταστήσει οὓς ἂν δοκιμάσῃ πρεσβυτέρους δύο.

18. Πάντες ἀντίειπον ὅτι οὐ δύο, ἀλλὰ τρεῖς. εἴκοσι γὰρ καὶ τέσσαρες εἰσι πρεσβύτεροι, δώδεκα ἐκ δεξιῶν καὶ δώδεκα 15 ἔξ ἐωνύμων. Ἰωάννης εἶπεν· καλῶς ὑπεμνήσατε, ἀδελφοί. οἱ μὲν γὰρ ἐκ δεξιῶν δεχόμενοι ἀπὸ τῶν ἀρχαγγέλων τὰς φιάλας προσφέρουσι τῷ δεσπότῃ, οἱ δὲ ἔξ ἀριστερῶν ἐπέχουσι τῷ πλήθει τῶν ἀγγέλων. δεῖ οὖν εἶναι τοὺς πρεσβυτέρους ἡδὴ κεχρονικότας ἐπὶ τῷ κόσμῳ, τρόπῳ τινὶ ἀπεχουμένους τῆς πρὸς 20 γυναϊκας συνουσίας, εὐμεταδότους εἰς τὴν ἀδελφότητα, πρόσωπον ἀνθρώπου μὴ λαμβάνοντας, συμμύστας τοῦ ἐπισκόπου καὶ συνεπιμάχους, συναθροίζοντας τὸ πλήθος, προθυμουμένους τὸν ποιμένα. οἱ ἐκ δεξιῶν πρεσβύτεροι προνοήσονται τῶν

4. ὑπάρχῃ Vind. — 7. ἀγύναιος κτλ. Vind., si sine uxore ageret, si vero uxorem duxisset unam priusquam constitueretur episcopus, maneat cum illa Aeth. — 12. ἔάν Vind. — 13. δύο (hic et in v. 14) Vind., Aeth., δεκαδύο coniec. Hilgf. — 14. τρεῖς Vind., Aeth., πρὸ coniec. Hilgfeld.

C. 17. 18. Den Bischof setzen Alle ein, aber der Bischof setzt die Presbyter ein. Was die Zahlen betrifft (s. S. 212f.), so sind die Hilgenfeld'schen Correcturen ganz unhaltbar; es handelt sich, wie auch Krawutzky gesehen, um kleine Gemeinden. Die Zahl zwei muss, wie die Begründung zeigt, die ursprüngliche sein. Die Sätze: „πάντες ἀντίειπον ὅτι οὐ δύο, ἀλλὰ τρεῖς“ und „Ἰωάννης εἶπεν· καλῶς ὑπεμνήσατε, ἀδελφοί“ sind mit Krawutzky für eine Correctur des Bearbeiters zu halten (Böhmer's Versuch, dem überlieferten Text einen Sinn abzugewinnen, ist verfehlt). — Z. 14 sq. s. Apoc. Joh. 4, 4. 10; aber die Ausdeutung ist dem Verfasser eigenthümlich. — Die Darlegung der Pflichten und Qualitäten der Presbyter ist einzigartig.

ἐπισκόπων πρὸς τὸ θυσιαστήριον, ὅπως τιμήσωσι καὶ ἐντιμηθῶσιν εἰς ὃ ἂν δεῖ. οἱ ἐξ ἀριστερῶν πρεσβύτεροι προνοήσονται τοῦ πλήθους, ὅπως εὐσταθήσῃ καὶ ἀθόρυβον ἢ, πρῶτον μεμαθηκὸς ἐν πάσῃ ὑποταγῇ. εἰ δέ τις νοθετούμενος ἀνύδως ἀποκριθῇ, τὸ ἐν ποιήσαντες οἱ ἐπὶ τῷ θυσιαστηρίῳ τὸν τοιοῦτον μετὰ ἰσῆς βουλῆς, ὃ ἂν ἢ ἄξιον, δικαιοσύνην, ἵνα καὶ οἱ λοιποὶ φόβον ἔχωσι, μήποτε ἐνὸς πρόσωπον λάβωσι, καὶ ἐπὶ κλειον νεμηθῇ ὡς γάγγραινα, καὶ ἀχμαλωτισθῶσιν οἱ πάντες.

10 19. Ἰάκωβος εἶπεν· ἀναγνώστης καθιστανέσθω πρῶτον δοκιμῇ δεδοκιμασμένος, μὴ γλωσσοκόπος, μὴ μέθυσος, μῆτε γελωτολόγος, εὐτροπος, εὐπειθής, εὐγνώμων, ἐν ταῖς κυριακαῖς συνόδοις πρῶτος σύνδρομος, εὐήκοος, διηγητικός, εἰδὼς ὅτι εὐαγγελιστοῦ τόπον ἐργάζεται. ὁ γὰρ ἐμπιπλὼν ὧτα μὴ νοῦν-
15 τος ἐγγραφος λογισθήσεται παρὰ τῷ θεῷ.

20 20. Ματθαῖος εἶπεν· διάκονοι καθιστάσθωσαν. γέγραπται· ἐπὶ τριῶν σταθήσεται πᾶν ῥῆμα κυρίου. ἔστωσαν δεδοκιμασμένοι πάσῃ διακονίᾳ, μεμαρτυρημένοι παρὰ τοῦ πλήθους, μονόγαμοι, τεκνοτρόφοι, σώφρονες, ἐπιεικεῖς, ἡσυχοὶ, μὴ γόγγυσοι, μὴ διγλωσσοὶ, μὴ ὀργίλοι — ὀργὴ γὰρ ἀπόλλυσιν ἄνδρα φρόνιμον — μὴ πρόσωπον πλοῦσιον λαμβάνοντες μηδὲ πένητα καταδυναστεύοντες μηδὲ ὄληφ πολλῶν χρωμένοι, εὐσχύλοιοι, τῶν κρυφίων ἔργων καλοὶ προτρεπτικοὶ, ἐπαναγκάζοντες τοὺς ἔχοντας τῶν ἀδελφῶν ἀπλοῦν τὰς χεῖρας, καὶ αὐτοὶ εὐμεταθετοὶ,

3. εὐσταθήσῃ coniec. Lagarde, εὐσταθής ἢ Vind. — 3 sq. ἀθόρυβον . . μεμαθηκὸς coniec. Lagarde, ἀθόρυβος . . μεμαθηκὸς Vind. — 3. ἢ coniec. Lagarde, εἴη Vind. — 4 sq. εἰ δέ τις usque οἱ πάντες (v. 9) desunt in Aeth. — 6. ἢ coniec. Lagarde, εἰ Vind. — 7. ἔχουσι Vind. — 11. γελωτολόγος Vind. — 12. ἐπιειθής Vind.

Z. 8. ὡς γάγγραινα s. II Tim. 2, 17 und zu ἀχμαλωτ. s. II Tim. 3, 6. Ignat. ad Phil. 2, 2.

C. 19. Man beachte, dass der Vorleser (nur Einer ist nöthig) vor den Diakonen erwähnt ist. Die κυριακαὶ σύνοδοι sind die Sonntagsgottesdienste. Zu σύνδρομος s. Ignat. ad Phil. 2, 2; ad Polyc. 7, 2. Wichtig ist, dass dem Vorleser gesagt wird, er verwalte das Amt eines Evangelisten.

C. 20. Zu ἐπὶ τριῶν κτλ. (Z. 17) s. II Cor. 13, 1. Das ganze Cap. geht auf I Tim. 3, 8—13 zurück; zu εὐσχύλοιοι (Z. 22) s. Const. App. IV, 15: εὐσχύλους εἰς τὰς τῆς διακονίας χρείας. Die κρυφία ἔργα (Z. 23) sind die Almosen. Zu τοῖς ἀτακτως κτλ. (S. 235, 2) s. II Thess. 3, 11.

κοινωνικοί, πάση τιμῇ καὶ ἐντροπῇ καὶ φόβῳ τιμώμενοι ἀπὸ τοῦ πλήθους, ἐπιμελῶς προσέχοντες τοῖς ἀτάκτως περιπατοῦσιν, οὓς μὲν νουθετοῦντες, οὓς δὲ παρακαλοῦντες, οὓς δὲ ἐπιτιμῶντες, τοὺς δὲ καταφρονοῦντας τελῶς παρακემπόμενοι, εἰδότες ὅτι οἱ ἀντίλογοι καὶ καταφρονηταὶ καὶ λοιδοροὶ Χριστοῦ ἀντετάξαντο.

21. Κηφᾶς εἶπεν· γῆραι καθιστανέσθωσαν τρεῖς, αἱ δύο προσμένουσαι τῇ προσευχῇ, περὶ πάντων τῶν ἐν πείρᾳ καὶ πρὸς τὰς ἀποκαλύψεις περὶ οὗ ἂν δέη, μία δὲ παρεδρεύουσα ταῖς ἐν ταῖς νόσοις πειραζομέναις εὐδιάκονος ἢ, νηπτική, τὰ δέοντα ἀπαγγέλλουσα τοῖς πρεσβυτέροις, μὴ ἀσχροκερδῆς, μὴ οἶνον πολλῶν προσέχουσα, ἵνα δύνηται νήφειν πρὸς τὰς νυκτερινὰς ἰπηρεσίας καὶ εἰ τις ἕτερα βούλοιο ἐργαθεῖν. καὶ γὰρ ταῦτα πρῶτα κυρίου θησαυρίσματα εἰσιν ἀγαθὰ.

22. Ἀνδρέας εἶπεν· διάκονοι ἐργάται τῶν καλῶν ἔργων, νυκθήμερον ἐπιλεύσοντες πανταχοῦ, μήτε πένητα ὑπεροπτεῖοντες μήτε πλούσιον προσωποληπτοῦντες ἐπινώδονται τὸν θλιβόμενον καὶ ἐκ τῆς λογίας οὐ παραπέμφονται, ἐπαναγκάσουσι δὲ τοὺς δυναμένους ἀποθησαυρίζειν εἰς ἔργα ἀγαθὰ, προορῶντας τοὺς λόγους τοῦ διδασκάλου ἡμῶν· εἰδετέ με πεινῶντα

3. οὓς δὲ παρακαλοῦντες in Vind. exhiberi primus Pitra vidit. — 8. τῶν om. Vind., coniec. Lagarde. — 8 sq. καὶ usque δέη Vind., et addatur pro alimento earum quidquid ad manus est Aeth., et ut faciant charismata propter eum quem secuntur Memph. — 12. δύνεται Vind. — 13. ἕτερα Vind., sed Aeth. ἕτερα legisse videtur. — 16. ἐπιλείδουσιν coniec. M. Schmidt (Hilgf.), ἐπελεύσοντες Vind. — 20. πίνοντα Vind.

C. 21. S. I Tim. 5, 3—16 (bes. v. 5). Die ἀποκαλύψεις, welche der Athiopo nicht übersetzt hat, können sich weder auf die körperlichen Enthüllungen der Frauen noch auf „vertraute Mittheilungen hilfsbedürftiger Frauen“ beziehen (Bickell), sondern lediglich auf „Offenbarungen“. Man erwartete von diesen Wittwen, dass sie bei ihrem ständigen Gebet auch besondere Offenbarungen in Bezug auf besondere Nothlagen der Gemeinde oder einzelner Gemeindeglieder erhalten werden.

C. 22. Dieses Capitel ist hier sehr befremdlich, da eben erst — c. 20 — von den Diakonen die Rede gewesen ist und hier absolut nichts Neues hinzugefügt ist; hat der Bearbeiter etwa an Subdiakonen gedacht, aber ältere Bestimmungen nicht finden können? Die λογία (Z. 15) ist die Armenkasse, s. I Cor. 16, 1. Zu Z. 20 sq. ist Mt. 25, 37 zu vergleichen; zu οἱ γὰρ κτλ. (p. 235, Z. 1 sq.) I Clem. 44, 3. 5. I Tim. 3, 13. Als διδάσκαλος ist Christus auch c. 26 bezeichnet.

καὶ οὐκ ἐθρέψατέ με. οἱ γὰρ καλῶς διακονήσαντες καὶ ἀμέμπ-
τως τόπον ἑαυτοῖς περιποιοῦνται τὸν ποιμενικόν.

23. Φίλιππος εἶπεν· ὁ λαϊκὸς τοῖς λαϊκοῖς πράγμασι περι-
ποιθέσθω ὑποτασσόμενος τοῖς παρεδρευούσι τῷ θουσιαστηρίῳ.
5 Ἐκαστος τῷ ἰδίῳ τόπῳ ἀρεσκέτω τῷ θεῷ, μὴ φιλεθροῦντες
ἀλλήλοις περὶ τῶν τεταγμένων, ἕκαστος ἐν ᾧ ἐκλήθη παρὰ τῷ
θεῷ. ὁ ἕτερος τοῦ ἑτέρου τὸν δρόμον μὴ παρατεμνέτω. οὐδὲ
γὰρ οἱ ἄγγελοι παρὰ τὸ διατεταγμένον αὐτοῖς οὐδὲν ἕτερον
ἐξελλίσσουσιν.

10 24. Ἀνδρέας εἶπεν· εὐχρηστόν ἐστιν, ἀδελφοί, ταῖς γυναῖξί
διακονίαν καταστήσαι.

25. Πέτρος εἶπεν· ἐφθάσαμεν τάξαντες· περὶ δὲ τῆς· προσ-
φορᾶς τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος ἀκριβῶς μνησώμεν.

26. Ἰωάννης εἶπεν· ἐπελάθεσθε, ἀδελφοί, ὅτε ἤτησεν ὁ
15 διδάσκαλος τὸν ἄρτον καὶ τὸ ποτήριον καὶ ἠὐλόγησεν αὐτὰ
λέγων· τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου καὶ τὸ αἷμα, ὅτι οὐκ ἐπέτρηψε
ταύταις συστῆναι ἡμῖν — Μάρθα εἶπεν· διὰ Μαριάμ, ὅτι εἶδεν
αὐτὴν μειδιῶσαν. Μαρία εἶπεν· οὐκέτι ἐγέλασα —· προέλεγε
γὰρ ἡμῖν, ὅτε ἐδίδασκεν, ὅτι τὸ ἀσθενὲς διὰ τοῦ ἰσχυροῦ σω-
20 θήσεται.

27. Κηφᾶς εἶπεν· ἐνίων μέμνησθε δὲ ὅτι ταῖς γυναῖξί μὴ
ὀρθαῖς (πρέπει) προσεύχεσθαι, ἀλλὰ ἐπὶ τῆς γῆς καθεζομέναις.

---

1. διακονήσαντες Vind. — 3 sq. περιποιθέσθω coniec. Lagarde. — 7. πα-
ρατεμνέτω Vind. — 10. 11. Desunt in Aeth. — 12. Ἀνδρέας εἶπεν Aeth. — 18.
μνησώσαν Vind. — 17 sq. Dixit Martha de Maria: aspiciete eam quo-
modo rideat. Et dixit Maria: Non ideo risi, quod dixerit nobis
dominus noster: Bonum est, nam infirmus convalescet firmiter
Aeth. — 22. πρέπει add. Bickell. Infit Kephas: sunt qui dicant:
non decet feminas attollere vocem suam dum stant in ecclesia,
sed faciant eas procumbere humi Aeth. — 22. ἐπὶ W, ἐπὶ Vind.

C. 23. S. I Clem. 40, 5: τῷ γὰρ ἀρχιερεὶ ἰδίᾳ λειτουργία δεδομένη
εἶσιν, καὶ τοῖς ἱερεσὶν ἴδιος ὁ τόπος προστίθεται, καὶ Δευταῖς ἰδίαι
διακονίαι ἐπίκεινται· ὁ λαϊκὸς ἄνθρωπος τοῖς λαϊκοῖς προστάγμασιν δι-
δεται. 41, 1: Ἐκαστος ἡμῶν ἐν τῷ ἰδίῳ τάγματι ἐναρεσκεῖτω (CS, ἐνα-
ρισκεῖτω A) θεῷ. Zu θουσιαστήριον ibid. 41, 2. Zum Schlusssatz ibid. 20, 3;
34, 5. Zu ἕκαστος κτλ. s. I Cor. 7. 24.

C. 26. S. Mt. 26, 26 f. Diese Geschichte von der Martha und Maria
ist nur hier erzählt; auch der Spruch: „τὸ ἀσθενὲς διὰ τ. ἰσχυροῦ σω-
θήσεται“ ist unbezeugt. In der „Pistis Sophia“ unterhält sich der Herr
nach der Auferstehung mit Maria und Martha (s. oben S. 215).

28. Ἰάκωβος εἶπεν· πῶς οὖν δυνάμεθα περὶ γυναικῶν διακονίας ὄρῃσαι, εἰ μὴ τι διακονίαν ἵνα ἐπισχύρωσι ταῖς ἐνδεομέναις;

29. Φίλιππος εἶπεν· τοῦτο, ἀδελφοί, περὶ τῆς μεταδόσεως. ὁ ποιῶν ἔργον ἑαυτοῦ θησαυρὸν καλὸν περιποιεῖται. ὁ γὰρ θησαυρίζων ἐν τῇ βασιλείᾳ ἔγγραφος ἐργάτης λογισθήσεται παρὰ τοῦ θεοῦ.

30. Πέτρος εἶπεν· ταῦτα, ἀδελφοί, οὐχ ὡς ἐξουσίαν τινὸς ἔχοντες πρὸς ἀνάγκην, ἀλλ' ἐπιταγὴν ἔχοντες παρὰ κυρίου ἐρωτῶμεν ὑμᾶς, φυλάξαι τὰς ἐντολάς ἡμῶν ἀφαιροῦντας ἢ προστιθέντας ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ κυρίου ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. ἀμήν.

4. μεταδόσεως. ὁ ποιῶν Lagarde, μεταδώσεως, ὅποιον Vind.

C. 29. Dieses Capitel erinnert an c. 21 fin. u. 19 fin.

C. 30. ὡς ἐξουσίαν κτλ., s. II Thess. 3, 9. — ἀνάγκην, s. Philem. 14. — ἐπιταγὴν, s. I Cor. 7, 25; II Cor. 8, 8. — ἐρωτῶμεν, s. Barn. 21, 7. — φυλάξαι κτλ., s. oben c. 14 fin.

Tabelle I¹⁾.

Herrnsprüche		Dekalog.	
Dekalog u. Atl. St.	Herrnsprüche.	Barnab. 18—20.	Hermae.

Διδαχὴ τῶν ἀποστόλων.

Versio latina a Gebhardto detecta, quae fortasse eadem est cum „Doctrinis apost. Pseudocypriani.	[Duae viae vel iudicium Petri]?	Canones eccles. (ap. KO).	Const. App. I. VII.

1) Diese beiden Tabellen werden nach dem in dem S. 170 ff. Ausgeführten einer Erläuterung nicht weiter bedürfen. Nur dies sei (zu Tabelle II.) noch einmal bemerkt, dass die Titel „*κατάστασις τῆς ἐκκλησίας*“ resp. *τῶ ἀλήθου*“ erfundene sind; sie sollen die betreffenden ermittelten Quellschriften nach ihrem Inhalte, soweit er uns erhalten, bezeichnen. Die arabische Version der ap. KO. ist vielleicht nicht direkt aus der thebanischen, sondern aus der memphitischen geflossen. Über die Versio latina s. die Abhandlung von v. Gebhardt am Schluss dieses Hefts.